

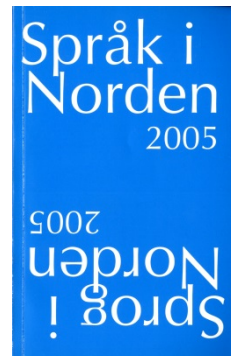
Sprog i Norden

Titel: Normering som kamp om symbolog premissmakt.
Frå norsk normeringshistorie

Forfatter: Helge Sandøy

Kilde: Sprog i Norden, 2005, s. 61-79

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Normering som kamp om symbol- og premissmakt.

Frå norsk normeringshistorie

Helge Sandøy

1. Språket – subtilt og effektivt

Vi omtalar gjerne normeringsarbeidet i språknemndene som 'røkt' og 'pleie'. Desse metaforane understrekar at vi driv med ein høgverdig kultursyssel. Derfor har eg funne det rett å tematisere at språknormering er ingen uskyldig prosess. Arbeidet har eit *janus*-ansikt.

Kulturfenomen er så subtile, og aller mest gjeld det språket. Dei fleste av oss har eit nært og personleg forhold til det. Vi opplever sanningar gjennom språket. Det verdsbiletet vi plasserer livet vårt inn i, har vi forma i språket. Religiøse opplevingar kan vere knytte til ord, og intellektuelle idéar og innsikter kan ha sitt utgangspunkt i småe ordforskjellar. Og poesien i livet ligg i orda. Alt fangar vi inn og tolkar gjennom språket. I desse *personlege* opplevingane ligg det ei *inderleggjering* av språket, som kan hindre oss å sjå dei *sosiale* mønstra – der eg-et ikkje er subjekt.

På grunn av subtiliteten har språket stor makt over fantasien vår. Det minner for så vidt om andre kulturmønster vi er sosialiserte inn i. Kvinnerørsla trong lang tid på å overtale samfunnet om den undertrykkjande karakteren i dei tilvande sosiale mønstra. Kvinner har jo sjølv ofte hatt problem med å innsjå den funksjonen som sosiale mønster har, for dei opplever gjerne at dei nettopp lever ut seg sjølv eller realiserer seg sjølv gjennom den rolla dei har teke på seg i det tradisjonelle samfunnet. I dag er vi komne dit at vi kan ikkje latterleggjere

kjønnsrollediskusjonen lenger – dvs. refleksjonen kring kjønn og sosiokulturell undertrykking. Det kritiske perspektivet har etablert nye sanningar og ny politisk korrektheit på dét feltet.

Kultursosiologane arbeider med kulturmønster generelt og korleis vi blir styrte av dei. Somme har òg arbeidd med språk. Eg skal her formidle tankar om korleis Noreg ser ut i eit slikt perspektiv.

2. Maktformer og hegemoni

Det er svært interessant at sluttrapporten i den store norske maktutgreinga frå 2003 (Østerud o.fl. 2003a & 2003b) hadde eit kapittel om språk. ”Språklig dominans” er tittelen på kapittel 20. Maktomgrepet er slik forklart der:

Makt

”Makt er evne til å nå et mål, skape en virkning. Makt kan utøves direkte i tvangs- og beslutningssituasjoner, eller indirekte gjennom symboler, institusjoner og sosiale strukturer.” (Østerud o.fl. 2003b, kap 2.)

Maktutgreinga kategoriserer formene for makt i desse tre typene: 1) politisk makt, 2) økonomisk makt, 3) ideologisk makt. Den politiske og økonomiske makta er velkjende omgrep som eg ikkje skal bruke plass på her. Den mest raffinerte og interessante maktforma er *ideologisk makt*, som utgreiarane forklarar med ”makt over tanker, verdier, følelser og selvoppfatning”. Denne tredje maktforma kan gripast i fleire perspektiv:

- a) *Omgrep og kategoriar gir meining til verda kring oss*
Slike spørsmål har av og til ramla ned på arbeidsbordet åt Språkrådet. Det gjeld f.eks. om kjønns- og rasediskriminering, der rådet har uttalt seg.
- b) *Normer og førestellingar*
Maktutgreinga forklarar perspektivet slik: ”Normer kan samtidig uttrykke overtak og underordning. De

dominerende forestillingene om normalitet og avvik er en sterk form for normativ makt som stadig er i bevegelse.” I andre sammenhengar blir dette perspektivet kalla *premissmakt*.

c) *Kulturelle standardar, estetiske uttrykk og rituell praksis*

Om dette seier maktutgreiinga m.a. at ”[d]istinksjonene mellom finkultur og populærkultur, eller mellom god og dårlig smak, er også spill om makt.” Dette perspektivet blir i andre sammenhengar også kalla *symbolmakt*.

Omgrepet ’kulturelt hegemoni’, som ofte blir nytta i samfunnskritisk litteratur, viser til dette området for ideologisk makt. Poenget i ’hegemonisk makt’ er enkelt sagt å fokusere på *korleis menneska blir styrte ved hjelp av sosiale mekanismar utan sjølve å oppdage det*.

Større refleksjon og innsikt i desse subtile uttrykksformene er viktigaste hjelperåda for å motverke den tilslørte hegemoniske makta. Men ein kan òg etter avsløringane finne ut om det er nødvendig å vedta politiske mottiltak. Det har ein gjort når det gjeld kjønn og rase/etnisitet. Språknormeringsarbeidet kan vere eit slikt mottiltak. Derfor bør normerarar setje seg inn i kultursosiologi.

Maktutgreiinga brukar også omgrepet *mental kolonisering* om måten den kulturelle undertrykkinga foregår på:

”Den kulturelle og språklige dominansen ytrer seg gjerne som nedvurdering og latterliggjøring. Dette internaliseres av de dominerende gjennom den formen for underlegenhetsfølelse som har vært kalt *mental kolonisering*, der lokalspråket oppleves som stigmatiserende.” (Østerud o.fl. 2003:282)

Dette omgrepet blir i utgreiinga illustrert ved hjelp av desse språklege relasjonane: norsk – samisk, engelsk – norsk, og

bokmål – nynorsk (s. 283f). Ein sosiolingvist vil ikkje stoppe med desse institusjonaliserte språkomgrepa. Kulturelt hegemoni eller mental kolonisering er òg relevant for forhold mellom og innafor sosiolektar, dialektar, 'rein' norsk – innvandrnorsk, skriftnormvariantar/-varietetar, ordformer, lydar osv.

3. Språket meir enn ord (symbolmakta)

Det lettast erkjennbare for oss språkfolk er symbolverdiane i språkformene. Korleis symbola *allment* går inn i maktrelasjonar, kan vi illustrere kort med ei 'parallellforskyving', der vi startar utafor språkfeltet: Siste året har vi hatt ein diskusjon i Noreg om ein arbeidsgivar hadde rett til å seie opp ein tilsett fordi ho bar eit spesielt skaut. Den dominerande meininga var at slikt var diskriminerande, for dette skautet var jo berre eit identifikasjonsmerke for dei muslimske kvinnene, og slike symbol må dei få vise fram. Men same funksjonen har språkformer også, men på dét området er det fritt fram for å diskriminere og praktisere yrkesforbod. I norske aviser og forlag er det yrkesforbod for skrivande menneske som brukar visse offisielt godkjende skriftmålsformer, fordi desse formene har symbolverdi. Så betent og provoserande er dei språklege symbola. Men i den offentlege bevissteita heiter det ikkje yrkesforbod og diskriminering når feltet er språk. Der blir maktperspektivet gøymt bort med omtolkingar.

Det eg har i tankane her, er ikkje berre at nynorsk ikkje får sleppe til i redaksjonane. Det er vel så symptomatisk at folkelege former i bokmålet ikkje får sleppe til pga. språksensuren. (Nynorsken har faktisk oppnådd betre plass enn det folkelege bokmålet!) Striden om dei symbolformene som vi kallar folkemålsformer, har prega språkhistoria vår i snart hundre år. Termen 'folkemål' er ideologisk ladd, men vanskeleg å unngå. Termen er velkjend i norsk debatt og viser til skriftformer som svarar til talemålsformene i dei breie laga av folket i store delar av landet. Motsetninga er 'riksmålet', som er basert på sosiolekten i høgare sosiale lag i Oslo.

Tolkar vi endringane i skriftspråket vårt som resultat av ein kamp om symbol, vil vi oppdage det interessante at frontlinjene har flytta seg ein del gjennom 1900-talet. Hovudtendensen har gått i retning av at former med breiare talemålsgrunnlag har fått aksept i skriftmålet. Men om frontlinjene har bevega seg, er den grunnleggjande motsetninga som før. Det gjeld innafor både bokmål og nynorsk – sjølv om konflikten innafor dei to målformene artar seg noko ulikt. Det skal vi sjå eit par eksempel på nedafor.

3.1. Endra frontlinje

Største sosiolingvistiske motsetninga siste generasjonane har nok gått på hokjønnsorda i bokmålet, som no har oppnådd for ein del å bli aksepterte. Men det tok tid. I ei romangransking Egil Pettersen gjennomførte (1993), går det fram at a-endinga i hokjønn slår tydeleg igjennom først på 1970-talet. No er dei blitt umarkerte normalformer i ein del ord som *boka* og *gjelda*, og sjølv i den programmatiskke riksmålsavisa *Aftenposten* kan ein finne former som *hytta* og *bygda*. Det er sagt at særleg ord frå det friske friluftslivet slår igjennom med hokjønnsformene sine der. Men lenger går nok ikkje dei avisene og forlaga som legg seg nærast opp til riksmålsidealet. Andre, slike som det liberale *Dagbladet*, gjennomfører a-ending i svært mange ord, og dessutan i fleirtal i nokre inkjekjønnsord, altså kan *åra* veksle med *årene*. Denne avisa brukar òg den ubestemte hokjønnsartikkelen, dvs. at det heiter *ei bok*, og der blir det dessutan skrive *boka mi*. Som eit anna varemerke gjennomfører *Dagbladet* også diftongen *ei* i ein del ord, f.eks. *sein*.

Vanlig i 1900: *Bygden, en Bog – Bogen, min Bog, Aarene, sen*

Aftenposten kring 2000: *bygden/bygda, en bok – boken, min bok/boken min, årene, sen, kastet, bygget*

Dagbladet kring 2000: *bygda, ei bok – boka, boka mi, åra/årene, sein, kastet, bygde*

Der det har skjedd lite endring, er i preteritum av kaste-klassen, for et-formene dominerer framleis sterkt, altså *kastet* og *sminket*. Her har stridsfronten stått fast, ser det ut til. Brukar ein a-ending i bokmål (dvs. *kasta* og *sminka*), blir det nok enno oppfatta som ei tydeleg markering av ei viss politisk haldning hos forfattaren.

På 1900-talet har dei offentlege myndigheitene opna den preskriptive skriftnorma gjennom rettskrivingsendringane, først og fremst i 1917 og 1938, og skribentane har altså teke i bruk ein del av det nye. Gjennom statlege tiltak har politikarane gjort språket meir demokratisk og utvida identifikasjonsramma.

Dette er ei beskriving av dei stilistiske normalformene i dag. Mange aviser utafor Oslo går noko lenger enn *Dagbladet*, men blant dei store avisene står *Aftenposten* og *Dagbladet* for to ulike subnormer i bokmålet, og dei har redaksjonelt ein politisk intensjon med språkformene dei har valt.

Største endringane i norsk skrivepraksis skjedde før 1950; i siste halvdel av 1900-talet er det færre endringar. Det gjeld begge målformene. Lars S. Vikør seier i den nynorske roman-granskinga (1995:6–9) at det ”store hamskiftet” i nynorsk skjedde mellom 1920 og 1950. På denne tida gjekk nynorsken over frå å vere dominert av eit i-mål til å få dominerande a-ending i same substantivkategoriane som folkeleg bokmål har *-a* i:

Nynorsk: 1900: *boki*, *åri* > 2000: *boka*, *åra*

Ettersom dette skjedde før 1950, vil det seie at dei to siste generasjonane med nordmenn har opplevd stor stabilitet i skriftmålet. Største endringane som den vakne lesaren i dag kan ha oppdaga, er at *Aftenposten* i det stille i 1993 bytte ut faneformer som *sprog*, *nu*, *sne* og *efter* med *språk*, *nå*, *snø* og *etter*.

3.2. *Strid om bannan, ikkje om syv*

Kulturkonfliktane når framleis dagens lys. Det som har vekt oppmerksomheit siste tiåra, er norvageringsvedtaka og *bannan*-striden. *Bannan*- eller *banan*-striden fekk vi i 2001 da

Språkrådet som svar på eit stadig krav om autorisert standarduttale i norsk vedtok reglar som understreka stor toleranse i det som skal oppfattast som rettleiande uttalenorm – f.eks. i radio og fjernsyn (jf. *Årsmelding* 2001:59). Mellom anna skulle trykkplasseringa i ei gruppe importord vere fri, slik at den folkelege austnorske uttalen *ˈbannan* skulle vere likeverdig med høgstatusuttalen¹ *baˈnan*. Det enda med ein god del medieoppslag, og offensiven gjekk her på at det var 'latterleg' å godta uttalar som *bannan*, *avvis* osv. Altså latterleg. Legg merke til at det er den dominansmetoden som maktutgreiinga også nemner som typisk i kulturkonfliktar. Aviser, radio og fjernsyn laga i 2001 mange innslag om denne striden, og innslaga var sterkt prega av å skulle ha underhaldningseffekt. På same måten har delar av media også presentert vedtaka om novagisering, dvs. å skrive importord etter norsk uttale. Dette er altså verkemiddel heilt etter læreboka! "Mental kolonisering" kallar maktutgreiinga effekten av denne kulturelle dominansen.

Ikkje ein einaste fast medarbeidar i radio og fjernsyn har våga å bruke den offisielt aksepterte uttalen *avvis*. Det uoffisielle interne sensur-apparatet i f.eks. institusjonen Norsk rikskringkasting (dvs. radio og fjernsyn) ville ha stoppa slik bruk automatisk.

Så til to talord. Bokmålsseksjonen gjekk i 2003 inn for å godta talordformene *tyve* og *syv*. Dette er former som står sterkt i sosietetsdialektane, og desse vedtaka blei serverte i media som seriøse og interessante nyheiter. Her var det ingenting som var latterleg. Kort tid etter vedtaket har mange av medarbeidarane i f.eks. NRK teke desse formene i bruk – faktisk utan at Kulturdepartementet har autorisert dei. (Formelt har dei altså framleis berre status som forslag.) Den ulike medieformidlinga i desse tre sakene er neppe sosiologisk tilfeldig.

Slik ser denne symbolkonflikten ut når ein har på seg brillene som den norske maktutgreiinga har utvikla. No kan vi ta

¹ Tilfeldigvis fell den her saman med den vestnorske trykkplasseringa.

eitt steg til i resonnementet og diskutere nettopp 'briller', som vi kan ta av og på.

4. Språket meir enn språk (premissmakta)

4.1. Innbilt språk?

Poenget i det følgjande er at språket er blitt ideologisert i kulturen vår.

Siste tiåra er det blitt vanleg i moderne filosofi og sosiologi å skilje mellom *essensialisme* og *sosialkonstruktivisme*. I Noreg blei denne diskusjonen forståeleg for mange da vi utover 1980-talet fekk den store interessa om nasjonsbygginga. I akademiske kretsar blei det ei akseptert oppfatning at ein nasjon er noko som er konstruert i den kollektive fantasien, som eit "imagined community", som Benedict Anderson (1983) har uttrykt det. Ein nasjon er altså ein konstruksjon, ikkje noko som eksisterer i seg sjølv. Nasjonen har ingen essensiell eksistens. Denne innsikta er det vi no skal 'parallellsforskyve' til språk og normer.

4.2. Språket som sosial konstruksjon

Å definere kva som er eit eige språk, er som å definere ein nasjon. Det er ei politisk handling. Det er å utøve makt ved å skape førestellingane om kva som hører saman, og kva som skil. Bakgrunnen for å forstå utviklinga av f.eks. omgrepa 'svensk språk' og 'dansk språk' er den samfunnsmoderniseringa som begynte kring 1500. Da voks sentralstaten fram på ein ny måte, og kongemakta i København ville skape det dansk-norske fellesriket overordna både jyske, norske og andre dialektar. Det skulle skapast lojale borgarar. Einskapen skulle markerast på mange måtar, også i språket, slik at Bibelen blei bevisst omsett til eit språk som skulle oppfattast som eit einskapssymbol. Språket blei kalla dansk.

Dette var ein heilt ny måte å tenkje om språk på; språkomgrepet blei no brukt om eit ideal, ikkje om ei samling tale- og skriftvariantar (jf. Sandøy 2000). Omgrepet 'svensk' voks fram på ein tilsvarande måte, og kanskje litt tidlegare enn

'dansk'. For begge språka blei dei lange dansk-svenske krigane ein katalysator med tanke på å få innøvd omgrepa. Den historia er nok velkjend her. Omgrepa våre er altså strengt teke – og brutalt sagt – berre 'fantasifoster'.

Sosialantropologien har forsterka denne innsikta vår, for den har vist oss kontrasten: at andre fjerne språksamfunn som ikkje har opplevd parallellar til vår historie, ikkje kjenner til dette omgrepet som vi kan kalle Språket med stor s – eller det institusjonaliserte Språket. Men dei har sjølv sagt språk, dvs. med liten s og i ubestemt form. (Jamfør f.eks. Janson 1997.)

Omgrepet 'Norsk språk' er litt meir komplisert. Men poenget om at Språket er eit politisk kulturprodukt, skulle vere tydeleg nok.

4.3. Korrektheit

Eit ideologisk uttrykk for idéen om Språket er at det finst noko språkleg 'korrekt'. 'Norsk språk' er dermed ikkje summen av alt språk som blir snakka av nordmenn i Noreg. Vi kjenner godt att ytringar som "Her seier vi *vukku*, men på norsk heiter det eigentleg *uke*". Det vil seie at vi har ei referanseramme der noko er meir eigentleg norsk enn noko anna. Ikkje all norsk er altså 'eigentleg norsk'.

Autoriteten åt den institusjonen vi kallar Norsk språk, blir stadfesta gjennom kulturelle repetisjonar og ritual, slik som andre nasjonale symbol blir det. Skoleverket og raude strekar utfører viktigaste implanteringa av lojalitetskrava. Latterleggjeri i avisene av avvikarane fungerer likeins. To engelske kollegaer (James Milroy & Lesley Milroy 1985, jf. òg Kristiansen 2003) har i boka *Authority in language* framheva det dei kallar "the complaint tradition", som vi kunne kalla "den språklege klagemuren". Den finn vi f.eks. i avisene som eit slikt viktig ritual i skriftkulturen vår, der ein sjølv sagt ikkje skriv om manglande lojalitet, men om manglande språkleg "nivå" og dårleg "kvalitet".

Radioprogrammet Språkteigen i NRK utøver dels same funksjonen. Dette er eit typisk brev frå ein innsendar: "Vi har

hatt en diskusjon i lunsjpausen om *de/dem* i norsk. Kan du forklare grammatisk hvorfor det heter: "Vi snakket med *dem*." Spørsmålet er truleg ei repetisjonsøving. Det vanlege er å gi eit grammatisk svar om subjekt og objekt. Dette er som eit teaterstykke som går kontinuerleg. Utafor teateret er det vanlegast å ikkje skilje mellom *de* og *dem*. Dermed er *faktisk norsk språk* ikkje slik det blei svart i Språkteigen.

Spørsmålet til Språkteigen var gale stilt. Spørsmålet kunne heller gå på *korfor* folk skal opplærast i dette korrektheitsidealet. Spørsmålet om "*hvorfor* det heter" gjeld først og fremst kven som skal ha hegemoniet i samfunnet, ettersom det dreiar seg om ein forskjell mellom sosiale dialektar. Dét blir *tilslørt* om ein leitar berre etter grammatiske svar. 'Å skrive korrekt' er ein distinksjonsmarkør i kulturen vår, for det blir verdsett høgt. Det gir kulturell kapital, som det heiter i den kultursosiologien som Pierre Bourdieu har utvikla (Bourdieu 1991 & 1995).

Det å vere oppteken av det korrekte språket er ikkje ein naturgitt eigenskap, det er kulturbetinga. I det vesle vi har av skriftspråkssosiologivistikk i Noreg, går det fram at konsentrasjonen om korrektheita viser sosiale mønster (Selback 2001, Sandøy 2003a & b). For eksempel ser bokmåls- og nynorsktilhengarar ulikt på verdien av det korrekte, og ikkje uventa er aldersforskjellane svært store. Denne kulturavhengigheita kan vise oss at det neppe er noko naturbehov som ligg til grunn når publikum spør språknemndene mye om kva som er korrekt. Publikum er opplært til nettopp å spørje om det.

I denne samanhengen er det interessant å sjå protesten, at ungdommen i Noreg i dag brukar dialekt når dei skriv tekstmeldingar (SMS) seg imellom. Forskaren Berit Skog viser i ei gransking (2004) at 52 % av elevane i vidaregåande skole i Noreg (og 73 % i Trøndelag!) tekstar på dialekt. Dette har skapt frykt hos somme korrektheitsforkjemparar. Forskaren Berit Skog konkluderer derimot med at "Bruken av dialekt i tekstmeldingar kan [...] ses som et uttrykk for ei språklig bevissthet" (Skog 2004).

4.4. Kvalitet

Mange er no blitt kjende med ein del av omgrepa og idéane åt den franske sosiologen Pierre Bourdieu. Eine grunnleggjande omgrepet hans er *distinksjonen* (Bourdieu 1995), dvs. at kulturelle drag blir brukte for å markere og reprodusere sosiale forskjellar. Den mest kjende studien hans gjeld kunstmaken. Den viser tydelege sosiale mønster. Eit poeng i den kritiske tilnærminga til smak er at spørsmålet om kvalitet også er eit spørsmål om sosiologi og sosial distinksjon. (Kunsten får altså ideologisk makt.) Men kulturytringane blir sjølvstilt framstilte og omtalte i kvardagen som noko anna, f.eks. estetikk. Fenomena blir altså omtolka. Finkulturen blir ikkje til dagleg presentert som sosialt finare, men som om han har høgare kvalitet.

Dette gjeld andre kulturelle område også, som språket. Norsk rettskrivingsstrid blei i si tid framstilt som ein strid om "Kultur, Smag og høiere Dannelsen", som språkprofessoren Johan Storm sa for 100 år sia. I ei gransking av språket i filmar på Barne-TV på NRK for nokre år sia, gjekk det fram at det vi gjerne kallar folkeleg bokmål, helst blir brukt av personar med dårleg etisk eller moralsk standard (Torvik 1982). Her er altså klassesamfunnet ført over til det moralske planet.

Den institusjonen som mest formidlar og indoktrinerer kulturelle verdiar, er skoleverket. Roy Johansen (1998) ved Høgskolen i Agder laga ei undersøking av kva holdningar ungdomsskoleelevar har til skriftmålsformer, og av kva ordformer dei brukte i skriftlege arbeid. Han skilde mellom moderate bokmålsformer og talemålsnære bokmålsformer, og prosenttala for talemålsnære former i dei skriftlege elevarbeida var svært låge, dei aller fleste langt under 50 (jamfør Johansen 1998:73–77 og 144–157). Når han spurde elevane korfor dei ikkje skreiv talemålsnært – dvs. ikkje brukte former som *heime, tru, gjømme, sjøl, sein* osv., men heller *hjem, tro, gjemme, selv, sen* – var eit typisk svar: "Det hadde vært bra om vi fikk skrive sånn, men ikke helt lurt på norsk tentamen." Dei følte seg altså ikkje som frie formveljarar, for formålet var å oppnå best

mogleg karakter. Vi ser at normdanninga er prega av honorering og truslar – ho er ikkje 'fri' eller 'naturleg'.

Det er ikkje berre utsegner frå elevar som vitnar om språksanksjonane i skoleverket, også lærarar fortel om dette frå sensurmøte med kollegaer (Størdal 1994). Det ser ut som vi har ein kultur for at sjølv ordformene – også offisielt godkjende skriftmålsformer – blir tolka som uttrykk for manglande intellektuell kvalitet, slik at lesaren – i alle fall læraren – oppfattar eit elevarbeid som innhaldsmessig svakare om det blir skriva med folkelege former, enn om det blir skriva med prestisjeformer.

Det meste av det som her er lagt fram, gjeld bokmålet, for der er dei tradisjonelle sosiale motsetningane tydelegast. Men eg kan ta med at også innafor nynorsk må Språkrådet arbeide *mot* andre aktørar og mot tendensar til elitedanning. Ei stor sak som Språkrådet kom langt med i 1999, var ordforrådet, der det opna for at ein god del folkelege lågtyske importord skal vere fullgode i nynorsk, f.eks. *krets*, *uansett*, *forlegenheit* osv. (Jamfør *Årsmelding* 2000,

<http://www.sprakrad.no/templates/Page.aspx?id=3353> og
<http://www.sprakrad.no/templates/Page.aspx?id=3351>.)

4.6. Skrift noko anna enn tale?

Den politiske målsetjinga på 1900-talet var at dei to norske skriftmåla skulle smeltast saman ved at dei begge nærma seg talemålet åt dei breie laga av folket. Den konservative riksmålsfløya har hatt som alternativ ideologi at språket ikkje skulle styrast; den argumenterte for "fri språkutvikling".

Siste tiåret har riksmålsfløya vore tydeleg på offensiven, ikkje så mye med uttrykket fri språkutvikling, men med ein ideologi om at skriftmålet er eit språk uavhengig av talemålet. Skriftspråket har sin eigen eksistens, det følgjer sine egne tendensar, som ein skal respektere. Desse tendensane kan ein studere empirisk gjennom å observere bruken, såkalla *usus*.

Denne ideologien gir heilt andre premissar for korleis ein kan arbeide med skriftspråket, enn dei som norsk språkpolitikk

på 1900-talet var prega av. I usus-ideologien kjenner vi att ein del av synsmåtane åt junggrammatikarane kring førre hundre-årsskiftet. Dei ville heller ikkje røre ved språket. Talsmennene for usus-prinsippet argumenterer med at usus er uttrykk for ei *operativ norm*, som er 'over-individuell'. Termen *operativ norm* blir føretrekt framfor *internalisert norm* (etter Vannebo 1980) for å unngå for sterk fokusering på individet (Dyvik 2003:30). Men faren med å fokusere så sterkt det overindividuelle er etter mitt syn at dei sosiale mekanismene blir uinteressante. I omtalen av 'operativ norm' heiter det berre at språknormene "eksisterer som en stilltiende overenskomst mellom språkbrukerne" (Dyvik 2003:29f). Beskrivinga opnar ikkje for at partane i 'overenskomsten' har eit sosialt spel seg imellom der somme har meir makt enn andre. Det vil seie at realitetar som språk-sensur i aviser og forlag, og honorering og sanksjonering i skoleverket er uinteressante opplysningar.

Eit skriftspråk *kan* eksistere prinsipielt uavhengig av talemålet. Det har vi eksempel på. Motargumentet er at det *treng* ikkje vere slik. Usus-ideologien tildekkjer at vi har eit val – ettersom dette ikkje gjeld natur, men førestellingar.

5. Frå folkemål til usus – ny premiss

Det har skjedd ei omlegging i norsk språkpolitikk siste tiåra når det gjeld premissane for å styre skriftspråksnormene. Vi kan lese språksynet ut av f.eks. nokre sentrale sitat.

5.1. Historikk

Moltke Moe, som vi kan kalle grunnleggjaren av samnorskidéen, skreiv i 1909: "Vi kan [...] sette hverken bygd eller by utenfor. Begge maa være med, hver fra sin kant, mot det store maal: et samnorsk sprog" (Haugen 1966:50). Her ser vi altså den sosiale breidda Moe ønskte å få med i samnorsken. I samband med ei språkpolitisk utgreiing i 1909 (Eitrem & Schjøtt & Larsen 1909) blei det ein lang diskusjon om eit språk er "et levende vesen som [...] kan endres ved bevisst planlegging". (Haugen 1966:61)

Den seinare stortingspresidenten C.J. Hambro skreiv i 1913 at "[Riksmaalet] er en levende Organisme hvis Skjæbne ikke kan avgjøres av nogensomhelst Foreningskongress". (Haugen 1966:66) Men han blei oversett, og i mandatet for rettskrivingskomitéen av 1917 heiter det at

"komiteen maa altid ha for øie at den skal aapne veien for en utvikling frem imot national samling paa grundlag av folkets virkelige talesprog". (Haugen 1966:68)

Her er konstruksjonskunsten tydeleg, og folket er ein viktig politisk referanse. Dette tok komitéen konsekvensen av. Ein ny rettskrivingskomité frå 1934 fekk innarbeidd i mandatet ei tilsvarande målsetjing om "et samnorsk skriftsprog på folke-målets grunn". (Haugen 1966:95) Og lova om Norsk språknemnd frå 1952 fekk ei liknande formulering inn i formålsparagrafen om målbevisst å skape språket.

5.2. Avpolitisering

Med Vogt-komitéen frå 1963, den såkalla språkfredskomitéen, kom ei endring, for der var premissen frå Kyrkje- og undervisningsdepartementet at ein skulle dempe konflikten. No blir ein harmoni-modell framheva, og komitéen vil fjerne det "som hindrer en samling av kreftene om vern av hele vår språkarv". (Innst. 1966:9) Vi ser òg at Vogt-komitéen reiser tvil "om normering av skriftspråk er et område det er naturlig å regulere ved lov". (Innst. 1966:30) "Hvilke av de levende former som har størst gjennomslagskraft, vil utviklingen selv avgjøre." (Innst. 1966:31) Her er vi altså tilbake ved språksynet åt C.J. Hambro – og junggrammatikarane.

Konsekvensen av Vogtkomitéen var Norsk språkråd, som i 1972 erstatta Norsk språknemnd, og her blei formålsparagrafen meir dempa enn i lova for språknemnda. Det heitte at ein skulle: "støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen". 'Utviklingstendensane' skal her

tydelegvis komme av seg sjølve, dei ligg utafør sfæren for *open* språkpolitikk.

I norsk samanheng må ein seie at kompromissorganet Norsk språkråd har fått leve svært lenge. Men det har komme nye offensivar. Motstanden har halde fram mot restane av samnorskidéen i formålsparagrafen åt Språkrådet. Desse angrepa har komme både frå bokmålsleiren og nynorskleiren.

I Norsk språkråd i 1997 bad bokmålsseksjonen fagnemnda ta opp spørsmålet om lite brukte valfrie former i bokmålet. Da fagnemnda for bokmål sette i gang med det arbeidet, gjorde ho vedtak om at lite brukte former skal bety 'lite brukt i skrift'. Dermed godtok fagnemnda premissen som var blitt lagt frå eine sida i konflikten, og ho avviste den tidlegare premissen for rettskrivingsarbeidet om at utbreidde former i talemålet har krav på plass i skriftmålet. Arbeidet vidare er blitt sterkt prega av frekvensstudiar i databasar – som om dei skulle representere folkeavstemmingar. Dette ususprinsippet har òg fått litt innpass i nynorsknormeringa.

Kring tusenårsskiftet skjedde meir. Eit par kulturministrar ytra seg om at dei ikkje syntest samnorskpolitikken var så aktuell lenger, og i 2002 fekk Kulturdepartementet fjerna den aktuelle formuleringa i lova om Norsk språkråd.

Ettersom vi er så interesserte i sosiale konstruksjonar, ser vi her at krefter har greidd å endre premissane for korleis ein skal tenkje i språkpolitikken. På 1800-talet greidde ein å innprente eller konstruere i hovuda på oss nordmenn at vi trong eit eige språk til forskjell frå det danske. At vi så fekk to ulike ideal for korleis dette eine språket skulle sjå ut, førte til ein konflikt som vi greidde å regulere ved å lage eit juridisk triks: Vi har sagt at vi har eitt *språk*, altså norsk, men vi har *to målformer* av dette språket, altså bokmål og nynorsk. Det er politisk vilje som ligg bak dette, ikkje lingvistiske definisjonar av språkomgrepet. Denne norske modellen har opna for at dei to variantane har med kvarandre å gjere innafor ein konfliktmodell, som får oss til stadig å diskutere.

Etter at samnorskparagrafen blei fjerna, har déi ytra seg oftare og oftare som hevdar at dei to målformene ikkje skal ha med kvarandre å gjere. Vi burde helst ha to ulike språkråd, for dette er jo to sjølvstendige språk! Eg vil ikkje seie at dét er usant. Det kan vere akkurat like sant som at norsk er eit anna språk enn svensk og dansk. Men denne formelle endringa legg nye premissar og kan bli ein måte å administrere bort den plagsame sosiologiske innsikta i språk på som konfliktmodellen gir oss gratis. Tanken om eitt skriftspråk ”på folkemålets grunn” var nemleg ein konstant politisk provokasjon som sikra oss nyttig innsikt.

Tenk dykk ein kultur med sterk diskusjon om litteraturen; det ser vi på som ein rikdom. Diskusjon om den rolla som kunsten har i samfunnet, er kulturelle høgdepunkt. Om den sosialt skeive rekrutteringa til musikkfestspela i Bergen, osv. Når avisene er fulle av slik diskusjon, reknar vi det for eit sunt og levande kulturliv. *Språket vårt er også eit kulturobjekt*, likeins som musikken, målarkunsten og litteraturen. Det treng ein diskusjon i det offentlege rommet. Åtvaringa frå maktutgreiinga går på at demokratiet vårt står i dag i fare for å forvitte. Norsk språkkultur er ein del av det biletet.

Summary

The Norwegian 2003 government report on democracy and power analysed society by the three concepts of *economic*, *political* and *ideological* power. In order to illustrate the last concept it took into consideration the language situation in Norway by commenting on the mental colonisation of the dominated groups. This was illustrated by the following three parallel pairs of contrasts: Norwegian–Sámi, Bokmål–Nynorsk and English–Norwegian. Ideological power comprises both the symbolic power and the power of premises (i.e. of defining public notions and awareness).

With this as a point of departure, this article deals with the language conflict within the Norwegian language community and the question of how the lines of conflict with regard to

symbolic power have been moved during the 20th century. However, the conflict is still of relevance, as can be seen e.g. from the fact that those alternative forms of the official language Bokmål that correspond to the most widespread dialect features are forbidden in most newspapers and by most publishers. This form of symbolic power is based on some premises that are dependent on culture, firstly the view that language is an institution that demands loyalty to specific norms of correctness from its members, who aim at acceptance and authority, secondly an interpretation of linguistic variants as instantiations of different qualities, and thirdly a conception of the written language as a set of norms above and independent of social conflicts and the oral language.

Litteratur

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Bourdieu, Pierre. 1995. *Distinksjonen*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power*. (Edited and Introduced by John B. Thompson.) Cambridge: Polity Press.
- Dyvik, Helge. 2003. Offisiell og ikke-offisiell språknormering – nyttig eller skadelig motsetning? I: H. Omdal & R. Røstad (red.), *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*, s. 25–40. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Eitrem, Hans & Amund B. Larsen & Steinar Schøtt. 1909. *Utredning av spørsmålet om et mulig samarbeide mellem landsmaal og riksmal i rettskrivningen*. Kristiania: Kyrkje- og undervisningsdepartementet.
- Haugen, Einar. 1966. *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Innst. = *Innstilling om språksaken fra Komitéen til å vurdere språksituasjonen m.v. oppnevnt ved kgl. res. 31/1 1964*. 1966. Oslo: Kyrkje- og undervisningsdepartementet.

- Janson, Tore. 1997. *Språken och historien*. Stockholm: Norstedts.
- Johansen, Roy. 1998. “– *Åffer skriver vi hvordan når vi meiner åssen? Forholdet mellom talemål og bruk av valfrie skriftspråkformer i bokmål hos ungdomsskolelevar.*” (Hovudoppgåve) Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Kristiansen, Tore. 2003. Refleksjoner omkring sprogvidenskabens rolle og muligheder i sprognormeringsspørgsmålet – med Danmark som eksempel. I: H. Omdal & R. Røsstad (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*, s. 155–164. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Labov, William. 1972. The logic of non-standard English. I: P. Giglioli (red.), *Language and social context*. New York: Penguin.
- Milroy, James & Lesley Milroy. 1985. *Authority in Language. Investigating Language Prescription and Standardisation*. London: Routledge.
- Pettersen, Egil. 1993. *Språknormering og forfatterne. Ortografi og morfembruk hos ti bokmålsforfattere for hvert av årene 1937, 1957 og 1977*. (Eigenproduksjon 49/93.) Bergen: Norsk språkråd & Nordisk institutt.
- Rosen, Harold. 1972. *Language and Class. A Critical Look at the Theories of Basil Bernstein*. Bristol: Falling Wall Press.
- Sandøy, Helge. 2000. Nation und Sprache: das Norwegische. I: Andreas Gardt (red.), *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*, s. 865–905. Berlin: De Gruyter.
- Sandøy, Helge. 2003a. Skriftvariasjon. I: Brit Mæhlum & Gunnstein Akselberg & Unn Røyneland & Helge Sandøy: *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk*, s. 167–196. Oslo: Cappelen.
- Sandøy, Helge. 2003b. Den norske normeringssirkelen. I H. Omdal & R. Røsstad (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*, s. 259–271. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

- Selback, Bente. 2001. "Det er heilt naturleg." *Ei gransking av skriftspråkshaldningar*. (Hovudoppgåve) Bergen: Nordisk institutt.
- Skog, Berit. 2004. "Kor e du?" – om dialekt på sms. I: *Språklig Samling* 2/2004, s. 3–8.
- Størdal, Kari. 1994: Er det risikabelt å bruke sideformer til eksamen i norsk? I *Språklig Samling* 3/1994, s. 31.
- Torvik, Oddrun. 1982. *PROFESSOR BALTHAZAR – ein studie av språket i Barne-TV*. (Utrykt hovudoppg.) Trondheim.
- Vannebo, Kjell Ivar. 1980: Om språkvitenskapens normbegrep. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 1, 3–22.
- Vikør, Lars S. 1995. *Rettskriving hos nynorskforfattarar*. (Norsk språkråds skrifter 3.) Oslo: Norsk språkråd.
- Østerud, Øyvind & Fredrik Engelsstad & Per Selle 2003a. *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal.
- Østerud, Øyvind & Fredrik Engelsstad & Per Selle 2003b. *Makt- og demokrati-utredningen*.
<http://www.odin.dep.no/aad/norsk/publ/utredninger/NOU/02001-020015/index-dok000-b-n-a.html>
- Årsmelding = Norsk språkråd. Årsmelding. Oslo.